

Markeringar av lärararbetets gränser - territorium i omförhandling via införandet av lärarassistenter.

Helena Ackesjö

Institutionen för Pedagogik och Lärande, Linnéuniversitetet

ABSTRACT

Politiska initiativ har tagits under senare år för att minska trycket mot lärarna, ”så att lärare kan vara lärare” och ”fokusera på sitt kärnuppdrag” – exempelvis genom att införa lärarassistenter. I artikeln studeras hur lärarprofessionens territorium (om-)förhandlas när avlastande tjänster införs. Resultaten visar att gränserna runt lärarprofessionens territorium förflyttas då lärarassistenter tar över delar av territoriet och blir resurser till lärarprofessionen då de kompletterar på andra platser än i klassrummet. Lärarna positionerar sig på nytt inom sitt professionella territorium men resultaten visar även att gränsdispyter mellan lärarassistenter och lärarprofessionen kan förekomma. Resultaten visar att lärarassistenters arbete kan innebära att lärarprofessionens territorium kan renodlas och förtätats samtidigt som skolans territorium riskerar att utökas då nya arbetsområden tillförs skolan via lärarassistenterna.

INTRODUKTION

Denna studie handlar om läraryrkets gränser och hur de förändras när avlastande yrkesgrupper, som exempelvis lärarassistenter, införs. Bakgrunden till argumenten om avlastande yrkesgrupper är att trycket på svenska lärare är högt. När lärare själva beskriver sitt arbete menar de visserligen att de känner hög motivation men samtidigt att de inte hinner med sina arbetsuppgifter. De

uppgger också, i större utsträckning än andra yrkesgrupper, att de känner ett psykiskt obehag över att gå till arbetet samt att de inte alltid har möjlighet att få stöd och hjälp vid hög arbetsbelastning (Sveriges företagshälsor, 2014).

Under de senaste åren har flera rapporter (exempelvis Arbetsmiljöverket, 2017) varnat för lärarnas höga arbetsbelastning och för att de administrativa uppgifterna stjäl för mycket tid. Internationella studier visar dessutom att svenska lärare ägnar mer tid åt administration och mindre åt undervisning och kompetensutveckling än lärare i andra OECD-länder (OECD, 2013). OECDs senaste TALIS-undersökning, ”The Teaching and Learning International Study” (OECD, 2019), beskriver hur svenska lärares arbetstid har ökat – men att de samtidigt har mindre undervisningstid än andra jämförda länder. Till denna korta bakgrundsteckning kan också adderas en offensiv styrning av skolan med ökade inslag av granskning och kontroll, vikande PISA-resultat och en påtagligt växande lärarbrist (Bejerot, Forsberg Kankkunen & Hasselbladh, 2015; UKÄ, 2016) samt lägre söktryck till landets lärarutbildningar. Därför menar Skolverket (2017) att lärares arbetsmiljö behöver förbättras för att fler ska vilja bli lärare, stanna kvar i yrket alternativt återvända till yrket.

Problemet ringas in...

Det som enligt lärarna själva stjäl mest tid i arbetsutövningen är administration och dokumentation men även elevvård, stöd till enskilda elever samt föräldrakontakter (SOU 2018:17). Enligt Skolverket prioriteras planering av och reflektion över undervisningen ofta bort till förmån för administration och dokumentation. Detta innebär att uppgifter som kontrolleras externt prioriteras medan uppgifter som ligger inom lärarnas egen kontroll prioriteras bort. Denna prioritering handlar om att yttre krav och kontroller kräver omfattande administration. Konsekvenserna blir att lärare ofta gör avkall på sådant som skulle kunna bidra till att utveckla undervisningen, vilket i sin tur skulle kunna bidra till att fler elever når de nationella målen (Skolverket, 2013). Forsell och Ivarsson Westerberg (2014) beskriver dessa processer i sin forskning när de argumenterar för hur det administrativa arbetet ökar samtidigt som det trycks neråt och utåt i organisationen, vilket resulterar i att allt fler dras in i det administrativa arbetet. Ökningen av administrativa uppgifter kan kopplas till förändringar i skolornas styrning samt ökade krav på information, jämförelser och uppföljningar i flera led (Samuelsson, Östlin Brismark & Löfgren, 2018). De senaste årens argument för att minska lärares administrativa börda måste dock ses som en del i ett större, och delvis motsägelsefullt, sammanhang. Å ena sidan betonas ofta tilliten till läraren och lärarens professionalism. Å andra sidan styrs skolan av ett ansvarsutkrävande med tillhörande resultatrapporteringar och externa granskningar (Elstad, 2009). Dessa parallella och motsägelsefulla processer märks också i praktiken; samtidigt

som kraven på dokumentation har minskat (ökad tillit) har även kraven på att rapportera elevernas kunskapsutveckling ökat (ökad ansvarsutkrävande och externa krav) i och med att exempelvis fler nationella prov och fler betyg har införts (Samuelsson, Östlin Brismark & Löfgren, 2018). Vid sidan om detta har skolans och lärares uppdrag också utvidgats till att även innefatta ett allt större elevsocialt arbete (Landahl, 2006; Persson & Tallberg Broman, 2002).

...och en lösning presenteras

Utifrån denna och liknande bakgrundsbeskrivningar har politiska initiativ tagits under senare år för att minska trycket mot lärarna, ”så att lärare kan vara lärare” och ”fokusera på sitt kärnuppdrag” (DN, 2016). Under 2016 tillsattes en kommitté med uppgift att se över lärares arbetsbörda i syfte att ge bättre förutsättningar (Sveriges riksdag, 2016). Samma år presenterades förslag på hur skolan ska gå tillväga för att behålla och återrekrytera lärare (SOU 2016:35). I betänkandet *”görs bedömningen att frågan om lärarassistenters funktion i skolan bör utredas vidare”*... (a.a., s.14).

Under samma tid börjar begreppet ”lärarassistent” nämnas alltmer frekvent i det offentliga samtalet om den svenska skolan (Lindqvist, 2019). Framför allt används begreppet i takt med att allt fler röster beskriver lärare som en bristvara och lärarjobbet som ett omöjligt uppdrag. Under 2018 släpps flera större skolutredningar, bland annat utredningen ”Bättre skola genom mer attraktiva skolprofessioner” (SOU 2018:17). I denna utredning har man bland annat kartlagt hur hög den administrativa bördan är för lärare, rektorer och förskolechefer och även föreslagit hur denna börda kan minskas. En slutsats som dras är att det finns uppgifter som ligger utanför lärares kärnuppdrag som borde kunna genomföras av andra yrkesgrupper, som t.ex. lärarassistenter.

Introduktionen av en ny yrkesgrupp, *lärarassistenter* (SOU 2018:17), skulle kunna medföra ett tydliggörande av läraryrkets kärna (Gardesten, 2016; Lindqvist & Nordäng, 2007) och därmed också stärka läraryrkets professionella status. Introduktionen av denna yrkesgrupp kan också medföra att skolorganisationens ekologi rubbas och att rörelser uppstår inom och mellan professioner (jfr Abbott, 1988). Lärares professionella territorium (jfr Boyce, Borthwick, Moran & Nancarrow, 2011) kan komma att förskjutas och nya gränser mellan yrkesgrupper kan komma att utmejslas och förhandlas. Utifrån ovanstående bakgrundsbeskrivning guidas därför studien av följande forskningsfråga: *Hur (om-)förhandlas gränserna runt läraryrkesprofessionens territorium när avlastande tjänster införs?*

TEORETISK INRAMNING

Artikeln ramas in av professionsteorier. För att en yrkesgrupp ska räknas som en profession krävs några särskilda karaktäristika. En professions medlemmar har genomgått en specifik akademisk utbildning, de har genom sin utbildning blivit skolade i att tillämpa systematisk kunskap i sitt arbete och användningen av kunskapen är inramad av yrkesgruppens normer och etiska förhållningssätt (Olofsson, 2018). Detta innebär att en profession är ”... en yrkesgrupp, som monopoliserar viss kunskap, en kunskap som (a) värderas som nyttig eller värdefull och som (b) utgör grunden för yrkesgruppens monopol av en viss eller vissa yrkespositioner. Professioner är de yrkesgrupper som genom ett organiserat strävande tillåts institutionalisera ett kunskaps- och yrkesmonopol” (Hellberg, 1985, s. 25). Yrket är därmed i en mening stängt för utomstående eftersom det krävs en specifik examen, legitimation och/eller särskild prövning för att få utöva det. Läraryrket beskrivs, liksom exempelvis sjuksköterskor och socionomer, som en välfärdsprofession – professioner som växte fram i takt med den offentliga sektorns expansion (Olofsson, 2018) och som genom tiderna har utvecklat sin professionsidentitet baserat på ett ägande, jurisdiktion (Abbott, 1988), av vissa uppdrag och kunskapsområden.

Gränserna runt professionen försvaras när konkurrenter utmanar dem. Utomstående måste hållas på avstånd om professionens gränser och uppgifter ska kunna behållas intakta (Boyce, m.fl., 2011). Detta för tankarna till Abbotts beskrivning av professionernas relation till varandra som ett ekosystem. Konkurrens mellan olika arter i ett ekosystem är naturligt (Abbott, 1988). Nya och främmande arter konkurrerar med ursprungsarterna om samma revir, samma resurser och samma byten. Främmande arter kan också förändra strukturen i näringskedjor och påverka funktionerna i systemet. I relation till tankar om skolan som ett ekosystem blir reflektioner om lärares territorium och dess omgivande gränser intressant. I artikeln vävs därför professions-teorier samman med gränsteorier. En utgångspunkt är att gränsmarkeringar konstruerar professionella identiteter på samma sätt som professionella identiteter konstruerar gränser (Ackesjö, 2010). Professionella identiteter är en aspekt av varande och konstrueras i relation till olikheter – vilket kan innebära att man beskriver sig i relation till vad man *inte är* eller *inte gör* (Newman & Paasi, 1998). Därmed kan gränskonstruktioner och konstruktioner av professionella identiteter teoretiskt kopplas samman. I denna konstruktionsprocess ingår att förhålla sig själv både till det territorium man befinner sig på och till andra aktörer på andra sidan gränsen (Ackesjö, 2010; 2014).

Därmed inbegriper konstruktionsprocessen också föreställningar och reflektioner om den egna yrkesrollen. Detta kallar Heggen (2008) för konstruktioner av *professionell identitet*, dvs. en mer eller mindre medveten uppfattning om vilka egenskaper och handlingar, färdigheter och kunskaper

som konstituerar mig som professionell yrkesutövare. Det handlar om en självrepresentation av yrkesrollen (a.a.). Professionella identiteter konstrueras och manifesteras genom aktiv reflektion mellan individen och den sociala kontexten men också genom konkreta handlingar i yrkesvardagen (Ackesjö, 2010; Kayi-Aydar, 2015) vilket även innebär att man positionerar sig mot andra individer i denna kontext.

Heggen (2008) skiljer den individuella professionella identiteten från professionsidentitet. *Professionsidentiteten* ger uttryck för en kollektiv identitet som knyts till professionen och till verksamheten. Professionsidentiteten innebär att individen känner igen sig i den professionella kontexten och att denna igenkänning skapar ett kollektivt handlingsätt. Ur ett gränsteoretiskt perspektiv kan konstruktionen av professionsidentitet relateras till frågor om gränsdragningar, om upplevelser av tillhörighet till vissa och avståndstagande från andra territoriella gemenskaper och om att identifiera sig med sin egen grupp. Det handlar om att skapa och bevara föreställningar om hur saker och ting borde vara mer än hur de faktiskt är och om att kollektivet sluter upp bakom gemensamma symboler och handlingsätt (Heggen, 2008).

Professionsidentitet och professionell identitet hänger intimt samman. Professionsidentiteten har mer eller mindre inverkan på hur den professionella identiteten kan konstrueras. För vissa yrkesutövare är de förenade medan de för andra kan utgöra varandras kontraster. Konstruktioner av professionsidentiteter och professionella identiteter involverar en kamp om att skapa mening utifrån många olika perspektiv, förväntningar som man konfronteras med i sin lärargärning och roller som man förväntas ta (Akkerman & Meijer, 2011; Beijgaard, Meijer & Verloop, 2004). I processen ingår även vilka gränser mellan sig själv och kontexten man markerar, hur man positionerar sig inom sitt territorium, hur man försvarar sitt territorium och vilka gränsdispyter som framträder (Boyce m.fl., 2011).

GENOMFÖRANDE

Denna studie är en del av projektet *Av- eller be-lastning? Om lärare, lärarassistenter och förhandlingar om professionella gränser* (Finansierat av Forte 2018-2020, Lindqvist, dnr. 2017-00643). I projektet ingår bland annat en studie på tre skolor som precis skulle introducera, eller precis hade introducerat, avlastande tjänster. Skolorna valdes ut på grund av att de har introducerat de avlastande tjänsterna på tämligen olika sätt:

- På skola 1 (högstadieskola) gjordes två av de befintliga lärartjänsterna om till avlastande tjänster med syfte att renodla lärarnas arbetsuppgifter genom att avlasta dem med så kallade mentorsuppgifter. I uppdraget fanns elevsociala arbetsuppgifter

kopplade till klassföreståndarskapet men även att arbeta pedagogiskt, motivera eleverna till högre måluppfyllelse och genomföra utvecklingssamtal. Tjänsterna var inte sökbara första året. Istället handplockades båda tjänsterna inifrån organisationen vilket innebär att de var behöriga lärare med flera års lärar-erfarenhet och dessutom redan väletablerade på skolan.

- På skola 2 (högstadieskola) introducerades tre avlastande tjänster i syfte att ta över en del av lärarnas elevsociala arbetsuppgifter, så kallade mentorsuppgifter, så att lärarna kunde ägna sig åt undervisning i högre utsträckning. I uppdraget ingick att arbeta såväl administrativt som i klassrummet, att bevaka elever som riskerar att inte nå målen och att arbeta förebyggande i korridorerna. Motivet till införandet av tjänsterna var en befarad framtida lärarbrist samt en upplevd pressad arbetssituation för lärarna. Personlig lämplighet och social kompetens var en viktigare anställningsgrund än formella meriter från utbildning. De som anställdes hade varierande kompetenser; någon har tidigare varit resurs i skolan, någon har arbetat inom landstinget och någon har arbetat inom privat sektor.
- På skola 3 (gymnasieskola) introducerades fem avlastande tjänster som elevmentorer på skolan. Samtidigt poängterades att det var lärarna som fortsatt skulle ha huvudansvar för elevernas sociala liv på skolan. En del av bakgrunden till de nya avlastande tjänsterna förklarades av ett ökat antal ensamkommande ungdomar till kommunen. Två personer, som redan jobbade som fritidsledare på skolan, fick nya tjänster och tre andra anställdes med hjälp av medel från Arbetsförmedlingen. Initialt var tanken att de nyanställda skulle etablera relationer med eleverna för att sedan kunna ta över delar av, men dock inte ansvaret för, lärarnas elevsociala arbete. I arbetsuppgifterna ingick även visst administrativt arbete, att närvara i klassrummet under lektioner för att stötta både elever och lärare men framför allt att följa upp elevfrånvaro genom kontakter med hemmet eller andra boendeformer.

Med utgångspunkt i studiens forskningsfråga har datainsamling genomförts i två steg. I första steget genomfördes en individuell enkätstudie med 65 av lärarna (i stort sett samtliga lärare) på de tre olika skolorna. I enkäten fick lärarna bland annat svara på följande frågor:

- Ge exempel på arbetsuppgifter som du gör nu men som du, som lärare, *inte* borde göra
- Ge exempel på arbetsuppgifter som du gör nu och som *endast* lärare borde göra
- Ge exempel på arbetsuppgifter som du inte gör nu men som du, som lärare, *borde* göra

Ett till ett och ett halvt år efter enkätstudien genomfördes intervjuer i mindre grupper med samma lärare. Utgångspunkten för intervjuerna var enkätsvaren från respektive skola. Fokus i samtalet var att lyfta fram de förändringar lärarna har erfarit efter att de avlastande tjänsterna hade introducerats på skolorna. Intervjuerna genomfördes i form av åtta gruppintervjuer. I denna studie analyseras endast data från gruppsamtalen.

Strävan i analysarbetet har varit att belysa den variation och de nyanser som framträder i respondenternas svar. Analysarbetet har guidats av Newman & Paasis (1998) gränsbegrepp, Boyces mfl. (2011) begrepp positionering och territorium samt Heggens (2008) professionsbegrepp. Utifrån analysen har resultat kategorier skapats som tillsammans svarar på studiens forskningsfråga.

Frågor kan givetvis ställas om den externa validiteten, dvs. huruvida resultatet kan generaliseras till andra fall eller situationer. Empirin till studien är konstruerad på tre skolor vilket reser frågor om relationen mellan det specifika och det generella samt om vilka (generella) slutsatser som egentligen kan dras. Analyserna erbjuder naturligtvis inte någon heltäckande bild av hur lärare definierar och markerar sin domän. Genom att zooma in (Silverman, 2005) på olika pusselbitar av läraryrket, via enkätfrågor och uppföljande intervjuer, kan dock studien bidra med kunskap om gränsdragningar i läraryrket. Man kan hävda att de empiriska utdrag som har lyfts fram i studien på inget sätt är unika, det finns skäl att tro att dessa berättelser återfinns och kan få värde även på andra skolor.

RESULTAT

När gruppsamtalen genomförs har samtliga tre skolor haft avlastande tjänster på sina skolor under en tid. Dock har tjänsterna organiserats olika på de olika skolorna. Kvalifikationerna och kriterierna för de som har anställts har varit olika, benämningen på tjänsterna är också olika på de olika skolorna och innehållet i de olika uppdragen skiljer sig åt. För läsbarhetens och anonymitetens skull benämns de avlastande tjänsterna i denna artikel för det samlade namnet *Lärarassistent*. Dock är det ingen av skolorna som använder just detta begrepp.

Gränser markeras runt territoriet

Lärarna uppger i samtalen att det sedan lärarassistenternas införande har upprättats en gräns mellan lärarprofessionen och lärarassistenterna. De olika yrkesgrupperna verkar komplettera varandra på olika platser i skolan. Därmed markeras gränserna tydligare runt lärarprofessionens territorium (jfr Boyce m.fl., 2011). Lärarassistenterna verkar ha övertagit vissa arenor, som korridor och skolgård, och deras kompletterande arbete kan i och med detta innebära avlastning för lärarna. Detta beskrivs i det följande.

Lärarna på en av skolorna menar att de inte har blivit avlastade nämnvärt i termer av minskat administrativt arbete. Lärarna gör fortfarande många av de administrativa sysslorna och de önskar fortfarande mer avlastning inom dessa områden. Däremot menar man att lärarassistenterna har fått stor betydelse på andra områden i skolan:

...lärarassistenterna har betytt mycket, alltså under hösten när det var tufft bland elevgrupperna ute i korridorerna mot X-skolan, den andra gymnasieskolan, hur dom skulle liksom förhålla sig till varandra dom här eleverna, då har lärarassistenterna varit väldigt betydelsefulla för att avlasta det här snacket i korridorerna liksom. Dom lugnar situationer.

Och då är det faktiskt en viktig aspekt också att, att lärarassistenten kan ju se eleverna ännu mer än vi lärare. Alltså när det inte är lektionstid. Dom blir bekräftade och sedda och dom får mycket dagliga samtal. Mellan att man förflyttar sig, ute på rasten och så vidare. Det är väldigt betydelsefullt för eleverna. /---/ ...dom tyr sig ju jättemycket till honom och han kan ju ta dom på ett jättefint sätt. Dom kanske är lite blyga och har svårt att ta kontakt men han gör ju att dom blir jätteverbala och vågar prata och skoja på ett sätt som är väldigt befriande.

Lärarna ovan uppskattar det elevsociala arbetet som lärarassistenterna genomför. Att de finns utomhus och i korridorerna på rasterna kan vara ett viktigt sätt att avlasta lärarna och se till så att eventuella konflikter inte följer med in i klassrummet. Genom en sådan arbetsfördelning kan lärarna lämna över ansvaret för skolgårds- och korridorarbetet till lärarassistenterna.

På de andra två skolorna är lärarna överens om att arbetsbördan har minskat *även* i termer av administrativa uppgifter sedan lärarassistenterna infördes. Ett tydligt exempel är att lärarna slipper hantera elevernas frånvaro, men också att lärarna numera slipper ringa de ibland svåra samtalen om elevernas bristande ordning och uppförande hem till vårdnadshavarna. Lärarassistenterna avlastar dem även när det gäller att organisera exempelvis friluftsdagar och teaterbesök, då de tar ett stort ansvar för att planera och genomföra aktiviteterna.

Ytterligare en uppgift de har blivit avlastade med är konflikthantering. Tidigare fick lärarna ofta lämna klassen för att reda upp något bråk i korridoren eller leta efter en frånvarande elev, nu är det lärarassistenten som har det ansvaret:

Och när det hände konflikter förut så var det sällan bra timing...man fick bryta lektionerna eller ringa någon, eller så fick man vänta och det är inte heller bra att fortsätta med undervisningen och sedan ta tag i konflikten. Och hur man än gjorde så blev det fel. Nu vet jag att [lärarassistenterna] finns och kan börja på en gång med konflikthanteringen och jag kan fortsätta med min lektion och jag kan släppa tanken.

Lärarna på samtliga skolor verkar vara eniga om att de har blivit avlastade på olika sätt, även om avlastningen inte har inneburit det man trodde inledningsvis. Lärarassistenterna verkar ha fått specifika uppdrag (exempelvis att vara nära eleverna på rasterna och att lösa och efterarbeta konflikter i korridorer eller klassrum) och med andra ord övertagit några av lärarprofessionens arenor. Detta resulterar i att lärarna kan ägna sig åt andra arbetsuppgifter. Således verkar gränserna för lärarprofessionens territorium både ha förflyttats och markerats tydligare vilket har skapat ett mindre territorium. Samtidigt kompletterar lärarassistenterna lärarna på de övertagna arenorna.

En förtydligad positionering inom territoriet

I samtalen med lärarna framträder också markeringar av nya gränser (jfr Newman & Paasi, 1998) och nya sätt att tala om sitt uppdrag efter att lärarassistenterna introducerades. Ett förminskat territorium verkar skapa ett tydligare fokus på läraruppdraget. På så vis positionerar sig lärarna på ett förtydligt vis inom sitt professionella territorium (jfr Boyce m.fl., 2011), vilket beskrivs i det följande.

Lärarna beskriver upplevelser av ett mer renodlat uppdrag som ett resultat av att lärarassistenterna anställdes:

Nu vill jag ha lite mer av att ”nu är jag fröken” och jag tycker att det är skönt. Jag kan koncentrera mig mycket mer på undervisningen och på att fånga upp ungdomarna. Så fort jag har gråtid så försöker jag fånga upp... typ ”kom nu så tittar vi igenom det här”. Och det hade jag inte möjlighet till förut. Och det är ju det som är mitt uppdrag. Så jag tycker att det är jättebra att jag kan göra det. Och det är flera som når målen på grund av att jag kan sitta med dem individuellt.

Denna lärares positionering i det professionella territoriet visar sig i uttryck som ”nu är jag fröken”. Den professionella identiteten (Heggen, 2008) verkar

ha omförhandlats när en avgränsning av läraruppdraget gjordes och den har kopplats närmare ett visst innehåll – undervisningen.

Någon lärare menar man att man inte har fått mer tid – men man har fått fler möjligheter. Genom en tydlig avgränsning runt ”kärnuppdraget” (jfr Sveriges Riksdag, 2016; SOU 2016:35), vilket också innebär att lämna ifrån sig delar av det elevsociala frontarbetet till lärarassistenterna, kan lärarna fokusera undervisningsarbetet:

Inte mer tid, men mer möjligheter, därför att man kan fokusera mer på ämnet. Som jag upplevde det förr i och med att jag hade väldigt tufft med min mentorsgrupp ... då var det mer eller mindre kaos. Man kunde inte fokusera... alltså ... all koncentration gick på att lösa konflikter och på att hjälpa ... och jag kom försent till lektionerna ibland... och nu känner jag att även om det är mindre tid så kan jag ändå fokusera ... undervisningen. Man blir inte lika splittrad.

Avlastning tycker jag inte att jag känner, det är mer renodling. ... jag känner inte att ”oj, nu orkar jag jättemycket mer i undervisningen”. Det gör jag inte. Men det är mer renodlat, jag är inte inne i allting.

Men man kan nog inte räkna med att det [konflikter] ska försvinna helt för jag jobbar ju på en skola där det uppstår konflikter i grupper där elever som har förtroende för mig finns... Men för mig personligen upplever jag att det har blivit en jättestor skillnad att det inte hänger på mig... Att jag inte är uppkopplad 24/7 på de här 27 [eleverna]. Det är en jättestor skillnad tycker jag. Och då kan jag ta det när det händer.

Det mer renodlade läraruppdraget är välkommet. Resultatet indikerar dock att territoriet har minskat men ”förtätningen” har ökat – vissa arbetsuppgifter minskar eller försvinner samtidigt som andra tilltar och ökar. Som exempel visar det sig att lärarna på två av tre skolor har fått utökad undervisningstid som en konsekvens av att de avlastande tjänsterna infördes:

Alltså, lektionerna har blivit fler. Och schemat är mycket, mycket tajtare. Och det drabbar saker som elevrådsarbete, ämnesintegration och att prata med kollegor, för den tiden finns inte alls tycker jag.... Nu när lärarassistenter införs så får vi nya undervisningstimmar. Och det är knepigt....

Nu har vi så enormt lite tid över... när vi undervisat färdigt. Det var tufft då och det är tufft nu.

Så trött har jag aldrig varit... som det här året.

Här identifieras en möjlig konfliktyta. Samtidigt som lärarrollen renodlas ('nu är jag mer fröken') och en ny positionering görs i territoriet så läggs mer ansvar på lärarna (fler undervisningstimmar). Detta kan till slut leda till att den önskvärda tiden till exempelvis kompetensutveckling och kollegialt samarbete, som lärarna beskrev som en brist i de inledande enkäterna, riskerar att utebli (jfr Gardesten & Fonseca, 2019). Minskad "gråtid" (dvs. obunden arbetstid) kan bidra till färre möjligheter till reflektion, rekreation, rast och samtal med kollegor.

Renodling som skapar ett trångt territorium?

Å ena sidan verkar det alltså ha skett en renodling och fördjupning av lärarnas undervisningsuppdrag. Å andra sidan riskerar denna renodling innebära att lärarna kan bli "inlåsta" i mer undervisning – territoriet blir för trångt:

Om man ska räkna på hur många timmar som ... det är ju inte så att vi har en mindre arbetsbörda nu. Kanske snarare tvärtom.

I samtalen med lärarna framkommer att fler undervisningstimmar alternativt fler undervisningsgrupper kan stressa dem samtidigt som det ger en välkommen möjlighet till en önskad fördjupning i uppdraget. Här finns en intressant dubbelhet i talet om ökad arbetsbelastning:

För min del så tycker väl jag att ... jag tycker om att undervisa. Så för min del känns det som att ... jag gör det jag tycker är ... det jag vill göra liksom.

Ja, för min del ligger det fortfarande på plus, för jag kan vara... jag är mer fokuserad på det jag ska göra. Jag blir inte lika avbruten lika ofta.

Och det finns en förutsägbarhet. Jag vet att på onsdagar kan jag planera. Jag vet att jag kommer att hinna planera. Förut så var det så att om jag behövde planera för en labb...och så det blev en konflikt så kanske jag fick ta min planeringstid till att lösa konflikten vilket innebar att jag inte kunde genomföra den labben jag hade tänkt eftersom jag inte kunde planera den. Och det där är oerhört skönt att vara avlastad med.

Utdragen ovan är intressant utifrån en gränsteoretisk diskussion. I samtalen verkar lärarna beskriva och markera förtydligade gränser för sitt uppdrag och att den arbetsdelning de har gjort med lärarassistenterna verkar ha skapat ett mindre territorium vilket har bidragit till ett fördjupat fokus på uppdraget – något som beskrivs som en "varudeklaration":

...jag kan fokusera på det jag tillbringade fem år på lärarhögskolan åt. Och det är en vinst.

Det som är intressant, vi som är gamla... det är att så länge jag har varit magister så har ju aldrig någonsin en arbetsgivare velat göra en varudeklaration. ”Vad är lärarens uppgift?” Det har varit totalt tabu, av många olika orsaker. Men det här är ett steg mot det, som är väldigt intressant. Det handlar om värderingar och så vidare och tydlighet – det är alltid bra att veta att ”det här är faktiskt kuratorns jobb. Hen gick inte lärarhögskolan utan socionomutbildningen.”

I lärarnas beskrivningar ger de uttryck för markeringar mellan andra yrkesgrupper och professioner. Lärarna diskuterar exempelvis återkommande gränserna mellan sitt och kuratorernas arbete. I talet om en ”varudeklaration” ingår reflektioner runt uppgifter som lärarna tidigare utförde men som de anser att de inte har rätt utbildning och kompetens för, exempelvis svåra samtal med Socialtjänsten och BUP. Resultatet indikerar alltså att införandet av lärarassistenter verkar ha skapat mer robusta gränser även mellan lärare och elevhälsans territorium.

Samtalen illustrerar också att den mer renodlade lärarrollen har en baksida; samtidigt som en ny yrkesgrupp har trätt in på skolorna och tagit över delar av lärarnas arbete så har lärarna fått fler undervisningstimmar. Detta innebär enligt lärarna att de inte har nått den önskvärda avlastningen. Däremot är gränserna runt lärarprofessionens territorium förtydligade.

Utvidgning av skolans ansvar och gränsdispyter

När en ny yrkesgrupp introduceras förändras skolans ekosystem (jfr Abbott, 1988). Nya gränser måste markeras (jfr Newman & Paasi, 1998) och gränsdispyter kan uppstå vilka baseras på vem och vilka som förväntas ha jurisdiktion att utföra vissa uppgifter. I samtalen har det framkommit att lärarna har positionerat sig på nya vis inom det förtydligade professionella territoriet (jfr Boyce m.fl., 2011) sedan lärarassistenter infördes. Här synliggörs också vikten av tydliga gränser mellan olika yrkesgrupper, och framför allt vad som kan hända när gränser saknas. Detta beskrivs i det följande.

En gränsdispyt som framkommer i samtalen på en av skolorna är vilka uppgifter som är lämpliga för lärarassistenterna:

Fast ibland tas det felaktiga beslut. Som att de [lärarassistenterna] ska ta studiehörnan, men dom är ju inga pedagoger. Det är ju fel tycker jag, där ska ju pedagoger vara. För elevernas skull.

Här indikeras inte bara vikten av att man utför uppgifter man har utbildning och kompetens för. Här indikeras även att lärarassistenterna också skulle kunna uppfattas som ett hot där kärnvärden (”dom är ju inga pedagoger”) och att lärarnas jurisdiktion inom territoriet behöver försvaras. Lärarna

verkar mena att uppdrag ska genomföras på basis av utbildning och kompetens.

I samtalen indikeras vikten av gränser mellan olika yrkesgrupper, eftersom gränser bidrar till att skapa tydlighet både i det egna arbetet och i vad man kan förvänta sig av sina kollegor. Ett problemområde på en av skolorna verkar vara vad lärarassistenterna förväntas göra – en oklarhet som skulle kunna leda till *belastning* snarare än *avlastning*:

Alltså det har jag nog upplevt sen jag började här, att gränsdragningarna är rätt suddiga, mellan vad som är vad. /---/ Jag känner väl lite också, att det skapar en viss... osäkerhet hos folk, att "vad är det som ingår i mitt arbete?". Det tycker jag.

Det ska bli spännande att se vad dom där [lärarassistenterna] ska göra men det kan nog bli bra. Men de vet inte riktigt själva, när man pratar med dem, vad det kommer formas till. Det blir spännande.

... det är ju inte så att när [lärarassistenterna] började, att det var utformat nåt slags tjänstebeskrivning utan vi blev tillfrågade "vad vill ni ha hjälp med?", "jaa...", då visste man ju inte riktigt vad man skulle säga i början där och sen blev det ju att man diskuterade sig fram till vad dom skulle göra och så blev det lite arbetsuppgifter utkristalliserade och sen har dom ju jobbat mera aktivt vad dom ska göra. Så det är ju inte så att man aktivt i förväg bestämt "det här ska [lärarassistenterna] göra" utan det får väl växa in i organisationen fattar jag det som.

I samtalet framkommer vikten av ett tydligt uppdrag. Finns inga arbetsbeskrivningar för lärarassistenternas uppdrag är det svårt för lärarna att få önskad avlastning. En otydlig arbetsbeskrivning, vilket leder till otydliga gränser mellan olika yrkesgrupper, kan leda till att man börjar ta egna initiativ – ibland baserade på okunskap om skolans ansvar, organisation och uppdrag. På en av skolorna har man identifierat att nya problem har kommit till ytan sedan lärarassistenterna kom till skolan, vilket på sikt istället skulle kunna leda till en större arbetsbelastning även för lärarna:

Dom [lärarassistenterna] säger ju själva att dom vänder på varena sten. Så. Och det gjorde ju inte vi förut. Vi fick ju ta det uppenbara och agera utifrån det. Men dom har ju möjligheten att vända på varena sten.

Alla lärare verkar inte helt nöjda med att lärarassistenterna har tagit sitt uppdrag på så stort allvar att de "vänder på varena sten". De menar att tidigare hann ofta olika konflikter eller händelser sjunka undan och självdö om man inte hade tid att ta tag i det direkt:

Upplevelsen är nog att när dom väl har börjat nysta i det här så kanske en del föräldrar börjar uppleva det som väldigt jobbigt. För vad skolan ska vara inne och peta i saker. Det kan jag tänka mig. Det är nog så för en del.

...det har hänt på lördagen hemma mellan två som umgicks på sin fritid ... och över ... ett dataspel ... där är det ju absolut inget som har med skolan att göra men i och med att dom två individerna går i skolan så... får ju vi ärva problemet. Hur gärna vi än vill säga att det här får ni och era föräldrar lösa. /---/ Men så möts dom här och då blir det ett skolproblem.

Lärarassistenterna verkar agera direkt på alla situationer, vilket innebär att fler och fler konfliktområden kommer till ytan och kanske till och med växer i omfattning. Här indikeras hur skolans ekosystem rubbas, att professionella rörelser uppstår (jfr Abbott, 1988) och att nya arbetsuppgifter kan tillkomma skolans sfär när gränserna flyttas. Lärarna verkar tycka att det är positivt att vuxna på skolan agerar omedelbart. Däremot indikeras samtidigt att skolan som organisation kanske riskerar att gå över gränsen för vad som *inte* är skolans ansvar. Det är å ena sidan inte självklart att skolan ska engagera sig i saker som händer med eleverna på fritiden. Å andra sidan kan det som händer på fritiden också bli ett problem som flyttar med in i klassrummet.

Lärarnas beskrivningar illustrerar hur skolans ekosystem förändras när en ny yrkesgrupp introduceras. Nya gränser måste markeras och en gränsdispyt kan handla om vem och vilka som har jurisdiktion att utföra vissa uppgifter, exempelvis undervisa i studiehörnan. En annan konflikt kan uppstå när gränserna flyttas och skolans ansvar och uppdrag sträcks ut då nya arbetsuppgifter tillkommer skolans sfär genom lärarassistenternas arbete.

DISKUSSION

Denna artikel har handlat om hur gränserna runt lärarprofessionens territorium (om-)förhandlas när avlastande tjänster införs. I denna avslutande del är det inledningsvis intressant att resonera om hur en ny yrkesgrupp implementeras och hur den organiseras. Samtliga tre skolor som ingår i studien har organiserat lärarassistenterna och innehållet i deras uppdrag på olika vis. När idén om lärarassistenter översätts och implementeras så anpassas den till de skilda förutsättningarna på de olika skolorna. Kvalifikationerna och kriterierna för de som har anställts har varit olika och benämningen på tjänsterna skiljer sig också åt. Ur ett institutionellt perspektiv (jfr Czarniawska & Joerges, 1996) är detta ett intressant exempel på hur en idé färdas in i och möter en organisation, hur idén sprids inom organisationen och hur den till slut översätts i ord och handling. Gestaltningen av den verkar vara beroende av skolans lokala förutsättningar och villkor. Det finns

anledning att tro att gränsdispyterna kan bli fler om uppdraget är oklart och inte anpassat till de lokala förutsättningarna och behoven. Detta kan också bli avgörande för vilken avlastning lärarassistenter kan bidra med – eller om införandet av en ny yrkesgrupp istället leder till belastning för lärarna och ett utökat ansvar för skolan.

Renodling snarare än avlastning

Det som kan sammanfatta respondenternas argument är strävan efter tydliga markeringar runt lärarnas professionella territorium (jfr Boyce m.fl., 2011). Ett år efter införandet av lärarassistenter säger en av respondenterna; *”Jag kan fokusera på det jag ägnade fem år på lärarbögskolan åt”*. Samma lärare upplever att man har tagit ett steg mot en ”varudeklaration” på läraryrket, en deklARATION som baseras på viken grundutbildning man har. Införandet av lärarassistenter verkar ha möjliggjort för lärarna att markera gränser (jfr Newman & Paasi, 1998), inte bara mot lärarassistenter utan också mot andra yrkesgrupper på skolan.

Uttalanden som dessa går naturligtvis att resonera om. Möjligen kan de vara tecken på en inställning till läraruppdraget som mer gränssatt. Frågan är om det med enkelhet går att exempelvis skilja demokrati- och fostransuppdraget från kunskapsuppdraget. Uttalanden som dessa är dock intressanta i ljuset av arbetsfördelning mellan olika yrkesgrupper och möjligheter att formulera en ”äganderätt” och jurisdiktion över sitt professionella territorium (jfr Abbott, 1988; Boyce m.fl., 2011). I den ”varudeklaration” som diskuteras av lärarna ingår att rensa i och fokusera läraruppdraget. Alltså identifieras att lärarnas förtydligade positionering görs i ljuset av ett slags ägandeskap över uppgiften – undervisningen. Lärarna konstruerar en tydlig professionell identitet (jfr Heggen, 2008) baserat på en självrepresentation av sig själva som just lärare och ingenting annat.

Här uppmärksammas också en potentiell konfliktyta. Å ena sidan verkar det som att lärarrollen har börjat bli mer renodlad på de studerade skolorna. En lärare uttrycker detta med *”nu är jag mer fröken”* och framhåller upplevelser av avlastning i exempelvis det elevsociala arbetet i korridoren och på skolgården. Å andra sidan har tiden som har frigjorts för lärarna fyllts med fler undervisningstimmar vilket försvårar professionell vidareutveckling och kollegialt samarbete. På två av de undersökta skolorna kan detta förklaras med att inga resurser har tillförts när lärarassistenter introducerades.

Resultaten indikerar att införandet av avlastande tjänster har bidragit till att lärarna riskerar att låsas in i undervisning – territoriet blir för trångt. Lärarna har inte blivit avlastade i termer av mindre arbete – *däremot har de fått möjligheter till ett mer renodlat läraruppdrag*. Därmed har lärarnas professionella territorium behövt (om-)förhandlas av när de avlastande tjänsterna infördes. Resultaten indikerar att lärarna positionerar sig på nya sätt inom sitt territorium men

trycket blir inte mindre på lärargruppen – snarare blir det annorlunda. Det krävs dock vidare studier för att titta närmare på dessa processer.

Komplettering och ett utsträckt uppdrag

Resultaten illustrerar hur skolans ekosystem rubbas när en ny yrkesgrupp introduceras. Men majoriteten av respondenterna beskriver i motsats till Abbott (1998) inte någon konkurrens om lärarnas territorium – det pedagogiska utrymmet. Det verkar snarare som att införandet av lärarassistenterna har inneburit ett komplement till hela skolans arbete då ytterligare en yrkesgrupp kan hjälpa till att dela på hela skolans arbete. Detta innebär att lärarassistenterna kompletterar fler än endast lärarna.

Lärarassistenterna på alla tre skolor som deltar i denna studie verkar främst fokusera det elevsociala arbetet i korridoren eller på andra platser i skolan. Deras huvuduppdrag är inte att serva lärarna i klassrummet eller personalrummet med administrativa uppgifter som kopiering eller provrättning och dylikt. Detta resultat kompletterar de tidigare nämnda policytexterna (jfr Sveriges Riksdag, 2016; SOU 2016:35) och den politiska strävan som främst framhåller praktiska arbetsuppgifter som lärarassistenternas primära uppdrag. Lärarassistenterna i föreliggande studie kan betraktas snarare som resurser till lärarprofessionen i och med att de har tagit över delar av lärarnas territorium och kompletterar dem genom att utföra sitt arbete på andra arenor i skolan. I likhet med Sjölanders (2018) rapport om läraravlastning från grundskoleförvaltningen i Malmö stad indikerar resultatet i föreliggande studie att lärarassistenterna fyller mellanrummen mellan existerande yrkesgrupper och professioner på skolan, exempelvis mellan lärare och kuratorer. I och med detta kan de också agera broar mellan dem.

Resultatet indikerar sammanfattningsvis att införandet av lärarassistenter kan innebära att *lärarprofessionens* territorium renodlas, förminsкас och förtätas genom att gränser runt lärarprofessionens territorium markeras, samtidigt som *skolans* territorium eventuellt utökas genom lärarassistenternas arbete. Lärarna framhåller renodling av uppdraget snarare än avlastning. En av skolorna framhåller att nya problemområden tillförs skolan istället för tvärt om vilket har vidgat skolans uppdrag. För att skapa kunskap om hur och om lärarassistenter kompletterar och tillför nya kompetenser, samt vidgar och/eller renodlar skolans respektive lärares uppdrag krävs dock vidare studier.

REFERENSER

- Ackesjö, Helena (2010). *Läraridentiteter i förskoleklass. Berättelser från ett gränsland*. (Licentiatavhandling). Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Ackesjö, Helena (2014). *Barns övergångar till och från förskoleklass. Gränser, identiteter och (dis-)kontinuiteter*. (Doktorsavhandling). Kalmar: Linnæus University Press.
- Abbott, Andrew Delano (1988). *The system of professions. An essay on the division of expert labour*. Chicago: The University of Chicago Press.
<https://doi.org/10.1017/s0007680500081034>
- Akkerman, Sanne F. & Meijer, Paulien C. (2011). A dialogical approach to conceptualizing teacher identity. *Teaching and Teacher Education*, 27, 308-319.
<https://doi.org/10.1016/j.tate.2010.08.013>
- Arbetsmiljöverket (2017). *Projektrapport för Arbetsmiljöverkets nationella tillsyn av skolan 2013-2016*. Rapport 2017:1. Stockholm: Arbetsmiljöverket.
- Beijaard, Douve, Meijer, Paulien C. & Verloop, Nico (2004). Reconsidering research on teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education*, 20, 107-128.
<https://doi.org/10.1016/j.tate.2003.07.001>
- Bejerot, Eva., Forsberg Kankkunen, Tina & Hasselbladh, Hans (2015). Två decennier av new public management: arbetsmiljön i skola och sjukvård. *Arbetsmarknad och arbetsliv*, 21(3), 23-41.
- Boyce, Rosalie A., Borthwick, Alan, Moran, Monica & Nancarrow, Susan (2011). Health Workforce Reform: Dynamic Shifts in the Division of Labour and the Implications for Intrapersonal Education and Practice. I Simon Kitto (Red.) *Sociology of interprofessional health care practice: critical reflections and concrete solutions* (185-205). New York: Nova Science Publishers.
- Czarniawska, Barbara & Joerges, Bernward (1996). Travels of ideas. In Barbara Czarniawska & Guje Sevón (Red.) *Translating organizational change* (13-48). Berlin: Walter de Gruyter.
- DN (2016). *Anställ fler yrkeskategorier för att klara lärarbristen*. DN Debatt, 2016-01-26.
- Elstad, Eyvind (2009) Schools which are named, shamed and blamed by the media: School accountability in Norway. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 21(2), 173-189. <https://doi.org/10.1007/s11092-009-9076-0>
- Forssell, Anders & Ivarsson Westerberg, Anders (2014). *Administrations-sambället*. Lund: Studentlitteratur.
- Gardesten, Jens (2016). *"Den nödvändiga grunden" – underkännanden och erkännanden under lärarutbildningens verksamhetsförlagda delar*. (Doktorsavhandling.) Växjö: Linnæus University Press.
- Gardesten, Jens & Fonseca, Lars (2019). Att hantera lärarbristen. Erfarenheter från skolor som anställt heltidsmentorer. *Educare*, 3, 34-48.

- Heggen, Kåre (2008). Profesjon og identitet. I Anders Molander & Lars Inge Terum (red.) *Profesjonsstudier* (s. 321-332). Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellberg, Inga (1985). Professionaliseringens förutsättningar. I Donald Broady, (Red.), *Profesjonaliseringsfällan: vuxenutbildning, arbetsdelning, yrkeskunnande* (s. 24-33). Stockholm: Carlssons.
- Kayi-Aydar, Hayriye (2015). Teacher agency, positioning, and English language learners: Voices of pre-service classroom teachers. *Teaching and Teacher Education*, 45, 94-103. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2014.09.009>
- Landahl, Joakim (2006). *Auktoritet och ansvar: lärares fostrans- och omsorgsarbete i historisk belysning*. (Doktorsavhandling) Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Lindqvist, Per & Nordäng, Ulla Karin (2007). "Lost in translation?" Om relationen mellan lärares praktiska kunnande och professionella språk. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 12(3), 177-193.
- Lindqvist, Per (2019). "Låt lärarna vara lärare" – idéer om lärararbete i det offentliga samtalet om lärarassistenter. (Article submitted to journal)
- Newman, David & Paasi, Anssi (1998). Fences and neighbours in the postmodern world: boundary narratives in political geography. *Progress in Human Geography*, 22(2), 186-207. <https://doi.org/10.1191/030913298666039113>
- OECD (2013). *The OECD Teaching and Learning International Survey (TALIS) - 2013 Results*.
- OECD (2019). *The OECD Teaching and Learning International Survey (TALIS) - 2019 Results*.
- Olofsson, Gunnar (2018). *Professionerna, mellanskikten och klassanalysen*. Stockholm: Katalys. Hämtad från <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:lnu:diva-72038> [181219]
- Persson, Sven & Tallberg Broman, Ingegerd (2002). "Det är ju ett annat jobb": Läraryrkets avgränsningar och lärarens socialpedagogiska ansvar. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 7(4), 257-278.
- Samuelsson, Johan, Östlin Brismark, Anna & Löfgren, Håkan (2018). *Papperspedagoger – lärares förändrade arbete med administration i digitaliseringens och ansvarsutkrävandets tidevarv*. Rapport 2015:5. Stockholm: IFAU.
- Silverman, David (2005). *Doing qualitative research. A practical handbook*. (2 uppl). Los Angeles: Sage Publications.
- Sjölander, Jonas (2018). *Kompletterande kompetenser – mer än bara avlastning*. Delrapport 1. Malmö: Grundskoleförvaltningen Malmö.
- Skolverket (2013). *Lärares yrkesvardag. En nationell kartläggning av grundskollärares tidsanvändning*. Rapport 385. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2017). *Pedagogisk personal i skola och vuxenutbildning*. PM. Dnr: 2017:370.

- SOU 2016:35. *Vägen in i det svenska skolväsendet*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SOU 2018:17. *Med undervisningskicklighet i centrum: ett ramverk för lärares och rektorers professionella utveckling*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Sveriges företagshälsor (2014). *Jobbbälsobarometern*, Delrapport 2014:1.
- Sveriges Riksdag (2016). *Bättre skola genom mer attraktiva skolprofessioner*.
- UKÄ (2016). *Fortsatt fler söker sig till lärarutbildningen – men långt ifrån det prognostiserade behovet*. Statistisk analys 2016-09-19 / 2